

Áldemokrácia

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 31. szám, 2017. augusztus 4.

Mintha a történelemnek nemhogy vége lenne (mint ezt az azóta saját vélekedését is visszavonó Fukuyama írta), hanem éppenséggel előkerülnek szerte a világban egyes, már régen átélt és letűntnek vélt országlások. Sok tekintetben déjà vu, déjà lu a történelem, mert nincs új a nap alatt. Manapság is jellemző, hogy egy-egy vezető személyiség a maga képére és hasznára formálja országát. Kegyenceinek és nepotista alapon osztogat, gazdagodik és folyvást ki- és feltalált ellenségekkel hadakozik. Népével fizeteti meg haszontalan hóbortjait. Tetszeleg és páváskodik. Valós és látszateredményeket sulykol. Stratégiájának fő vonala annak megszervezése, hogy mindez kimozdíthatatlan – öröknek hirdetett – maradjon. Ennek szolgálatába állítja a törvényhozást, az igazgatást, a rendészetet, a kultúrát, a gazdaságot, a médiát és mindent, amihez hozzáfér. Sorolhatni még a jellemzőket és a hozzájuk illő személyeket, de ezt még a közéletben járatlan olvasók is ki tudják egészíteni, akár valami telefonkönyvet az új előfizetőkkel.

Amiért ezt megemlítem, az nem csak a történelem fekete lapjait idéző tanulságok felidézése. Ami figyelemre méltó, az a csomagolása, a körítése a diktátorságnak, önkényuralomnak, zsarnokságnak vagy nevezzük bárminek. Korunk országló autokrata személyiségei mindezeket a rég leszerepeltnak vélt politikákat demokratikus látszatokkal fedik. Úgy tűnik, még a legvadabb diktátorok is – kivéve némely elvakultat – fontosnak vélik, hogy hatalmuk eredetét és fenntartását demokratikusnak tüntessék fel, legalábbis annak nevezzék. Csodás paradox, hogy a demokratikus jelzőt mintegy kötelezően az autokratikus hatalmaskodás is magára illeszti. Még a legelvadultabb diktátorok is gyakran tetszelegnek a demokratikus önjellemzéssel. Ez olyan csingilingi a mai államfői köpönyegen, mint tábornokokén a kitüntetések. A demokratikus jelző még mindig fontos legitimációs kelléke az önkényeskedők mai nemzedékének, noha lényegét tekintve meghamisítják mindazt, amit közakaratnak és közképviseletnek nevezhetnénk. A csak nevében demokratikus, de lényegét tekintve annak torz, sőt ellentétes változatát áldemokratikusnak nevezem. A politikai elemzők kivesézték már ennek okát és természetét. Figyelmem ezért más irányba fordul, ami ugyancsak évezredek óta értekezések tárgya, de aktualitása okán kell elővennem.

A demokratikus jelző népszerűsége és használata még akár éppen antidemokratikus esetekre is azt igényli, hogy nézzünk szembe azzal, mit is lehet ezen érteni. Teszem mindezt azzal a céllal, hogy a mai magyar államélet némely demokratikus deficitjeire rámutassak. Mindezek a változtatást akarók érvelésének támogatása érdekében kerülnek megfogalmazásra.

Demokrácia alatt itt a döntéshozatalt és az azt körülvevő folyamatokat, intézményeket értem. Az alapelv szerint minden érintett személyt megillet a döntésben való egyenlő részvétel joga és lehetősége. Ezt érdemes a hazai képviseleti demokrácia színpadán vizsgálni. A magyar választási rendszer az egyenlő részvétel és lehetőség jogát megadva annak érvényesülését erősen torzítja. Vannak olyan voksok, amelyek akár kétszer annyi hatalmat is generálnak, mint mások. A torz, mondhatni, igazságtalan választási rendszer már eleve azt eredményezi, sőt garantálja, hogy az állampolgári vélemény (szavazat) nem egyenlő súllyal esik latba a képviselő-választáskor, és annak következményeképp az államhatalmi gépezet kialakításában. A választási rendszer nem semleges, a hatalomban lévők megerősítését támogatja az aránytalanságok útján.

Az aránytalan (igazságtalan) választási rendszer révén kialakult parlament dönti el az államhatalmi rendszer felépítését. Ennek egyik fontos része a hatalmi ágak szétválasztása. A törvényhozói és

végrehajtói rendszerek szétválasztása csak formális a hazai áldemokráciában. Ennek alapja a kormányzó politikai erő (párt, csoport és személyiség) hegemoniája. A hatalmat uraló párt és vezetői parlamenti többségük és kormányzati jogosítványaik átfedő, keveredő használatával elérik, hogy akaratukat akár legitimálják, de ennek formális hiányában is érvényesítsék. Ma Magyarországon a hatalmi ágak szétválasztása folyamatában még a jogszolgáltatás egy része, a bírászkodás tűnik a leginkább függetlennek. Ezt is beárnyékolja az intézményrendszernek és vezetésének politikafüggősége, anyagi és szabályozási pórázon tartása (mint pl. a bírák nyugdíjaztatási kampánya vagy a bírósági üzemelési feltételek pénzügyi befolyásolása). Az ügyészség és a rendőrség függetlensége azonban még az alapelvek szintjén sem biztosított, kiszolgáló szerepet játszanak a kormányzás gépezetében.

A hatalmi ágak szétválasztásakor érdemes a másodlagos hatalmi ágakról is szót ejteni. Ezek közvetlenül nem törvényhozási és kormányzati befolyás alatt állnak, de a politikai játéktéren meghatározóak. Ilyen mindenekelőtt a gazdaság, a kultúra és a média. A mai magyar gyakorlat szerint ezeket az aktorokat nem jogi függelmeiken, hanem személyi és pénzügyi hálókön keresztül tartják kézben. Ez azért sérti a demokráciát, mert ezen szereplők függetlensége lenne az ország fejlődésének, haladásának motorja teljesítményeik versengésén keresztül. A demokrácia ugyanis nemcsak elvont állameszmény, hanem a piacgazdaság és ezzel a társadalmi haladás mechanizmusa is.

*

A versengés mint hajtóerő megköveteli a függetlenséget és a szabadságot. A fentebb sorolt másodlagos hatalmi ágak befolyásolása csalárd, részrehajló pénzosztással és elvonásokkal, néha értelmetlen, máskor szűk csoportérdekeket szolgáló szabályokkal és akár közvetlen beavatkozásokkal (versenyszabályok átlépése), valamint mindezek jogos és indokolt hangoztatásával gátolja a haladást. Még az olyan látszólag semleges és nemes célok is, mint pl. a kormány stratégiai szövetségi szerződése, alapvetően károsak, mert megkülönböztetik a versenyzőket. Károsak továbbá a különféle – nem ritkán európai forrásokra és szabályokra hivatkozó – pénzosztások, melyek teljesítmények helyett kimutatások és ígérek, valamint erősen manipulált értékelések és elszámolások alapján különböztetik meg a versengőket. A lejtős foci pályán ezek következtében már csak úgy kell helyezkedni, hogy valaki felül legyen, és rögtön javulnak esélyei.

A kormány és a törvényhozás tandemje mindezeket áldemokratikus rendszerében hevenyészett jogi körítéssel, átgondolatlan és végiggondolatlan szabályozással és erre épülő működészavaros intézményi rendszerrel fejeli meg. Ezek egyik közös jellemzője a központosítás és államosítás. Az időjárás-jelentéstől a trafikokig, a hulladékgyűjtéstől az iskolaüzemeltetésig szinte mindent elért már a központi államhatalom keze. A törvénykezés dilettantizmusának olyan iskolapéldáit lehet említeni, mint a rezsicsökkentés kísérőjelenségeként feltűnt számlaadási szabályok négyszeri törvényi szintű módosíthatása. A zabolátlan törvénykezésre még az olyan, elméletileg és történelmileg is általánosan igazolt alapelv megsértése is jellemző, mint a tulajdon szentségének felrúgása. Emlékeztetni kell ennek kapcsán az önkormányzati vagyonok csonkítására vagy a pénzügyi visszaélések elleni védelem hanyagságára. Sem a habeas corpus, sem a habeas possessio nem maradéktalan.

Eközben az önkormányzatiságot és annak intézményeit hatáskörben és anyagilag minimalizálták. Ez a demokratikus állameszmény tekintetében azért is hiba, mert a hatalmi ágak szétválasztása mellett a másik jelentős választóvonal a központi és helyi döntéshozatali kompetenciák elválasztása. Ennek demokratikus rendezőelve a szubszidiaritás. Ezek szerint a problémákat ott kell megoldani, ahol azok felmerülnek. Ennek egyik természetes területe az önkormányzat kellene hogy legyen. Tipikus példa a rossz és indokolatlan megoldásra az iskolák központi üzemeltetése, amelybe az államhatalomnak nem indokolt részt vennie, legfeljebb különleges vagy vészhelyzet esetén. A szubszidiaritás lényege a kisegítés, a támogatás és nem a jogosítvány, forrás és lehetőség elvonása.

A törvénykezés demokratikus szokásainak felrúgását néhány kirívó megoldás kíséri. Ilyen az egyéninek álcázott képviselői indítványok pocsék minősége, a törvény-előkészítésből gyakran kimaradó vagy hamis

adatokat tartalmazó hatásvizsgálatok, a végrehajthatatlan határidők előírása, a megvalósításhoz szükséges feltételek és források hiánya stb. Mindezeket helyettesíteni vélik az erőszakosan átpréselt alaptörvényi megfelelésséggel és nemzeti hitvallásként hirdetett NER ideológiájával. A törvénykezés áldemokratikus voltát megalapozza a pártszavazógép működtetése, az omerta erejű, ellentmondást nem tűrő frakcióirányítás.

A demokratikus államélet része lehetne a népszavazás. Ez az erősen korlátozott lehetőség akár tisztességesen szolgálhatná a hatalom ellenőrzését. Jelenleg a túlszabályozásba rejtett, adminisztratívnak álcázott politikai gátak lényegében ellehetetlenítik a népszavazást. A mellé kitalált és teljesen ellenőrizetlen nemzeti konzultáció azonban nem a népszavazás buta változata, hanem a politikai propaganda és befolyásolás silány terméke. Vajh milyen válaszra lehet számítani egy olyan kérdésre: magyarok, szeretnék-e olcsóbban a krumplit? A sikertelen, eredménytelen népszavazás és nemzeti konzultáció egynémely adatának győzelmi propaganda célú felhasználása önmagában bizonyíték áldemokratikus voltára.

*

A magyar áldemokrácia további problémája a fékek és ellensúlyok rendszerének gyengesége. Érdemes megjegyezni, hogy pontatlan fordítás a check and balance csak fék és ellensúly értelmezése. Praktikusan ezt ellenőrzésnek és kiegyensúlyozásnak kell tekinteni. Arról van szó, hogy a hatalmi többség hajlamos a túlkapásra, zsákmányszerzést szolgáló lépésekre, jogsértésekre, amit korlátozni kell. Ezt szolgálná az ellenőrzés és kiegyensúlyozás intézményesülése. Ezen túlmenően azonban van egy további igen nyomós érv az ellenőrzés és kiegyensúlyozás intézménye mellett.

Akármilyen a választási rendszer, vannak olyan szavazatok, pártok, csoportok, akik és amelyek leadták ugyan voksukat, de nem nyertek semmilyen hatalmi lehetőséget. Ezek aránya elérheti az összes szavazó felét, sőt akár többségét is. (Szélsőséges példa a 2016. évi USA elnökválasztás, ahol az érvényes szavazatok több mint fele a később, a választási rendszer természetéből is következően nyertes elnök ellenfele mellett volt.) A demokratikus felfogás szerint a hatalomból kimaradtakat sem lehet kizárni a hatalomból. A nyertes kormányzó hatalom ellenzékének indokolt az ellenőrzési és kiegyensúlyozási jogosítványokat és intézményeket gyakorolnia. Ma Magyarországon ez nem így van. Az ellenzék a parlamentben kap ugyan bizottsági helyeket és akár vezetési lehetőségeket is, de ezek sem az ellenőrzési, sem a kiegyensúlyozási lehetőségekkel nem rendelkeznek. Az olyan parlamenti hatáskörben lévő szervezetek vezetését, mint pl. a számvevőszék, a költségvetési tanács, az érdekegyeztető fórumok stb., a demokratikus felfogás szerint az ellenzéknek kell megkapnia, hogy ellenőrzési és kiegyensúlyozási szerepét be tudják tölteni a választások után hatalom nélkül maradt politikai erők is.

Az ellenőrzés és kiegyensúlyozás fontos gépezetében egyes kormányzati intézmények jogállásának átsorolása is indokolt. Mindenekelőtt ilyen az ügyészség, mely a korrupt üzleti és közélet visszasságai feltárásának legerősebb jogosítványú intézménye kellene hogy legyen.. Kormányzati vezetése okán azonban sem ellenőrzési, sem kiegyensúlyozó szerepét ma nem tölti be. Néhány esetben, ha nem is ellenzéki, de független szakértői vezetés lenne indokolt olyan szervezetekben, amelyek ellenőrző és kiegyensúlyozó szerepet tölthetnek be. Ilyen például a központi bank és a pénzügyi felügyelet, az ombudsman, a nemzetiségi képviselők, valamint a nemzetközi szervezetekben vállalt szereplés. (Ez utóbbiakban a kötelezettségvállalást természetesen a kormánnyal egyeztetve érdemes szabályozni.)

A hazai demokratikus deficit jelentős eleme a nyilvánosság lebecsülése és félrevezetése. Az áldemokratikus rendszer ódzkodik a nyilvánosságtól, mert éppen az tud rámutatni álságosságára. A titkolózás a hatalmi játékosok részéről önmagában erős gyanút ébreszt a csalárdságra. A rejtegetett információk, adatok szinte minden esetben valami tisztességtelenséget lepleznek, ami a közszolgálo szervezetek részéről aligha indokolható mással, mint a sandasággal, törvénysértés takarásával. A nyilvánosság kerülésének bevett áldemokratikus módja a mellébeszélés, akár sajtótájékoztató keretében is. Erre számtalan példát szolgáltatnak a kormányülések utáni nyilvános beszámolók. A kérdésekre adott

kimerítő válaszok gyakorta sokkal inkább a propaganda részei, mint érdemi információk. Jellemzőek erre a menekültekkel összefüggő kormánymegnyilatkozások, ahol sulykolni lehet az illegális migráns, az Európa védőbástyája, a spekuláns milliomos vagy a brüsszeli bürokrata fogalmakat. Az áldemokraták kedvenc eszköze egyébként a az adatmanipuláció, azaz a számukra kedves és érveiket bizonyító információk tálalása, a többiek elhallgatása, hamisítása vagy tagadása. A nyilvánosság befolyásolásának eszköze a közszolgálati médiumok egyoldalúsítása mellett a plakátkampányok, a minden hatalmi és kommunikációs tényezőtől egyaránt és egyformán áradó jelszavak, megbélyegzések szinte kötelező mantrázása. Mindezt a hazafiasságnak álcázott nacionalizmus, a magyarkodás kommunikációs máza fedi. Ezek szerint a magyar jobb, tehetségesebb és szeretni valóbb minden más népnél, még ha nemzetközi szerződéseink az egyenrangúság elvén születtek is.

*

Az áldemokrácia gépezetének problémája a civil szerveződések állapota. Ezek az elvileg nem kormányzati alapítású vagy irányított intézmények a különféle társadalmi törekvések támogatását szolgálják. Ha azonban működésük során valamely, a hatalom számára érzékeny kritikát is megfogalmaznak, beavatkozást kezdeményeznek, akkor a hatalom fellép ellenük, korlátoz és tilt. Más oldalról a hatalom nem elégszik meg saját óriási befolyásoló lehetőségével, hanem civil szerveződéseket hoz létre vagy támogat. Ezzel azt a látszatot kelti, mintha a civilizáció szerepe a kormány támogatása lenne, ami a tirannusok kedvenc trükkje. Létrejöttek a kormánypárti és túlf finanszírozott független szervezetek a tudományos és művészeti közeletben, az érdekképviselésben. Mindezek a civil szerepek torzítását, az ehhez köthető agymosást szolgálják még akkor is, ha esetenként tisztes szándék is fellelhető az állami emlőkhöz függő szerveződések működésében. Mindezek egyébként gyakran az átláthatatlan és diszfunkcionális finanszírozáson keresztül a korrupció melegágyai. Példaképp a központi bank alapítványosdíját lehet említeni, amely akár a vezérkar családtámogatási intézményeként is működik.

Végezetül álljon itt az áldemokratikus rendszer legrosszabb megnyilvánulása, a korrupció néhány jellemzője. Az eredeti romlottság, majd megvesztegethető és haszonszerző közszereplő fogalom kibővült. A magyar áldemokrácia fontos része, hogy a bennfentesek szinte kizárólagos nyertesei bizonyos fajta, főleg infrastrukturális, közpénzekre épülő pályázatoknak, megbízásoknak. Ugyanők szinte korlátozás nélkül léphetik túl a tervezett költségkereteket, számolhatnak el túlköltségeket. Minderre ékes bizonyíték a XVII. vizes világbajnokság megvalósításával összefüggő fejlesztések tömege mellett az autópálya-építések és – akár felesleges – közterület fejlesztések szinte minden projektje.

A korrupció mögött jól felismerhető szűk érdekcsoport a nemzeti burzsoáziának becézett, rokoni, baráti és ismerősi kör, a hatalom kegyencei. Ők nem csak a hazai közbeszerzések, de a nemzetközi forrású pályázatok esetén is első számú esélyesek. Érdeükben a hatalom akár túllép saját szabályain, és nyereségüket biztosítja. Tudni lehet azonban, hogy politikai haszonszerzés céljából is át lehet lépni a pályázatok szigorú rendjét, és semmitmondó vagy hamis indoklással nyeretni meg versenyeket. A legcsalárdabb ilyen ügy volt a légierő vadászgépbeszerzése és a paksi atomerőmű tervezett bővítése. A korrupció törvényesített formái közt érdemes megemlíteni még néhány, több száz milliárd forintos hasznot hajtó ügyletet, mint a társasági adó egy részének sport- (és elvben kultúr-) célú privatizálása, a letelepedési kötvények forgalmazása stb.

Az áldemokratikus rendszer kegyeltjeinek személyi összefonódása révén fel sem merül a hatalmi játékosokban az erkölcsi korlát, miszerint a hatalom nem vagyonszerzésre szolgál. A szónokok dühödt kirohanása a politikai korrektség ellen többek közt éppen azt célozza, hogy ilyesféle aggályok ne merüljenek fel. Akik ahhoz szoktak, hogy a megnyilvánulásokban igazat kell mondani, és a saját korábbi vélekedéssel csak kivételesen indokolt szembefordulni, az áldemokraták esetében csalódnak. Már nem a korrektség a mérce. Az áldemokraták megnyilvánulásai mögött nem az igazság, hanem az érdekek húzódnak. Mindenki azt mondja, ami éppen akkor a saját vagy vezére, pártja érdeke. Ha ez köszönő viszonyban sincs a tényekkel, akkor világos: sem politikai, sem hétköznapi korrektség nem köti őket.

A demokráciáknak sokféle változata lehet, a politikai tankönyvek több mint egy tucatot sorolnak. Megjegyzem, hogy az illiberális megoldás nevében hordozza lényegét: a szolgáló, a hatalmi játékosokat kiszolgáló rendszert nevezik így. (Az illiberális jelentése nem a liberális tagadása, hanem a szolgálkületűség kifejezése.) A mai magyar közrend alaptalanul nevezi magát bármilyen demokráciának. Túl sok területen mond ellent olyan alapelveknek, melyek csak a demokratikus berendezkedésekre jellemzőek. A demokrácia rajtuk csak álruha, mely autokráciát és ha úgy adódik zsarnokságot fed.